

Antonio Zavala: omen eta oroimen

Pello ESMAL

lazko urte-hasieran, 2009ko urtarrilaren 2an, hil zitzaigun Antonio Zavala Iruñean, eta handik bi egunera hilobiratu genuen Xabierren, sentimendu kontrajarriak bihotzean, hainbat eta hainbat oroitzapenekin batera.

Sentimenduen artean, nahigabearena izan zitekeen nagusi: ez genuen gehiago elkar ikusi eta elkarrekin hitz egiterik izango; bukatu ziren gure hitz-aspertuak. Hala ere, oroitzapen batek hartzen zion gaina sentimendu horri. Elkarrekin egin genuen joan-etorria Lekeitiora, Alfontso Irigoienek hiletetara. Itzuleran, mokaduren bat hartzera geratu ginen bide-bazterrean; eta Alfontsoen lana izan genuen hizpide: "poz betea uzten du betea izan den bizitzak". Antonioren hiletetan, hitz horiek etortzen zitzaizkidan behin eta berriro gogora. Eta, nahiz eta ez zuten lortzen nahigabea ezabatzea, indar handiagoa zuen Antonioren bizitza beteak eragindako sentimendu atseginak, haren joanak utzitako hutsuneari zerion atsekabeak baino.

Auspoa. Auspoa du izena Zavalak, bere bizitza betean zehar, ondu eta ondareztat utzi digun obrak. Besteak beste, zerraldoaren gainean zegoen Auspoa bildumaren 126. liburua: *Ustu ezin zan gabara*, Antonio berak Txirritaren bertsoz eta gertaeraz osatua. Liburuaren izenburuak, Txirritarentzat ez ezik, berdin balio zuen Zavalarentzat berarentzat ere.

Aldi berean, Antonioren beste hitz batzuen oihartzuna ere entzuten nuen Xabierren. Behin eta berriro esaten zigun, erdaraz, bere artxihoa hizpide: "Más de uno morirá en el intento". Esan nahian, noski, gorriak ikusi beharrean ginela noizbait, deskuiduan bere artxi-

boa ordenatzen-edo hasten baginen. Hileta-egunean, metro gutxitara genuen artxiboa, Zavalak berrogeita hamabost urtean eskuratu, landu eta Auspoa liburuetan ustiatutako materiala, hiru urte lehenago Gipuzkoako Aldundiari eman ziona. Jesuiten Xabierko buruak agindu zigun dena eskueran izango genuela, bila joaten ginenean.

Baina, artxiboa ordenatzen ez ezik, Antonioren obra guztia ordenatzen izango ditugu lanak. Obra guztia ordenatzen eta obra horren gidari izan den egitasmoa atzematen eta egitasmo horri jarraipena ematen.

Era askotan azter daiteke Zavalaren obra osoa. Hasi beharra dago egiten, esaterako, hark plazaratutakoaren inbentario zehatza, obra bakoitzaren deskribapena, hark obra bakoitzean izan zuen egitekoa (biltzaile, egile, editore literario...). Auspoa bildumetan, adibidez, 334 liburu plazaratu zituen: 312 ohikoak¹ eta 22 sail nagusikoak. Edukia kontuan hartuz, berriz, bi sail handi osatzen dute Auspoako liburuek: bertsoa ardatz dutenak eta herri-prosa ardatz dutenak; eta, sail bakoitzean, multzoren batzuk ere egin ditzakegu.

Halabeharrez-edo, Xabierren sortu zen Auspoa, eta Xabierren lurperatzerara gindoazen obra erraldoiaren egilea. Antoniok berak esaten zigun, Xabierre bisitan joaten ginen bakoitzean, gazteluaren aurreko plaza hartan: "Hementxe sortu zen Auspoa". Idatziz ere esana utzi zugu. Adibidez, 1999ko azaroaren 18an eman zuen hitzaldirako. Bezperan, *honoris causa* doktore izendatu zuen Deustuko Unibertsitateak, eta biharamunean kontatu zuen²:

Orain [...], gauza bat ikusten det oso garbi: une artan [1953an] oso zalantzan egon zala ni euskal alderdira ala erdal alderdira erortzea. Gure bertso zaarrak biltzen asi bearrean, erderazko erri-poesia jasotzen astea alegia. Ondoen nola asmatuko nuan, berriz, orixe da orain garbi ikusten ez dedana.

---

(1) Zavalala hil zenean, 311 liburu zituen argitaratuak Auspoa txikian. Inprimategian utzi zuen 312. alea: *Mondragoiko kalezainaren bertsoak*, Jose Manuel Arriolaren bertsoz osatua. Eta aurreikusiak zituen, besteak beste, 2009ko maiatzean argitara diren bi: *Uztapide bat-batean*, Nikolas Aldairekin batera osatu dudana (Auspoa, 313) eta Uztapideren *Lengo egunak gogoan* liburuaren berrargitalpena (Auspoa, 314), Joxemari Iriondok burutu duena.

(2) ZAVALLA, Antonio (2000b): "Buru atzera jiratuta edo liburu sail baten gorabeherak eta gozo-mikatzak", in Zenbaiten artean. *Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea, 113-126 [115-116].

Ni euskal alderdira bultzatu ninduana gertaera bat izan zan, batik-bat. Xabierra joan eta eskolak ematen jarri ninduten. Mutikoen artean bazan azkoitiar bat, baserriko semea. Amabi bat urte izango zituan arek, baiña ordurako ere bertsozaletuta zegoan. Etxeko kanta-papelak sarritan aitatzen zituan, behintzat.

Ala, Gabonetako oporretara joan aurretik, eskaera bat egin nion: ea bueltakoan etxeko kanta-papelak ekarriko zizkidan. Oporrak bukatu ziranean, ilundu eta gero, gu antxe geunden zai, autobusak mutikokarraio noiz etorriko. Iritxi ziran, bada, eta alakoren batean, emandako enkarguaz ni erabat aaztuta nengoala, oi u bat etorri zitzaidan autobus aietako leio batetik nere belarrietara: "Ekarri ditut". Etxeko kanta-paperak ekarriak zituala, alegia.

Orduan ez nintzan iñola ere oartu. Baiña gaur burua atzera jiratu eta ikusten dedanez, 1954-ko Errege bigarrenean edo irugarrenaren illuntzean Xabierko gazteluaren oiñetan entzun zan oi u orrek eman zion asiera nere bertso zaar biltzeari.

Mutikoak ekarritako bertso-paperak hogeitau bost bat izango ziran. Aiek ziran bai nik Tolosako Zerkausian saltzen ikusten nituanak. Besterik gabe, erderaz *regla de tres* esaten dana egin nuan: baserri batean au baldin bada, Euskal Erri guzian zer izango ote da?

Ekin nion, bada, biltzeari. Nundik eta Xabierretik.

Balio handiko hitzak dira. Hor baitugu Antonio Zavalaren obra osoa ulertzen hasteko giltza eta gakoa. Pasarte horren baitan, anekdotikoa da Auspoa Xabierren sortu izana. Argibide funtsezkoa dugu, ordea, Zavala zalantzan ikustea, erdal alderdia ala euskal alderdia landu. Hala ere, gutxienez, zehaztua du alderdi bakoitzean zer landu: erdal alderdian, herri-poesia (Ierro batzuk lehenago, herriaren ahotik entzundako erromantze ederrak eta jota bizi eta indartsuak aipatu ditu); euskal alderdian, bertso zaharrak.

Urte batzuk lehenago, baina, lausoago ikusten zituen Zavalak gauzak. Gogoan zituen umetan Tolosan ikusitako bertso-paper-saltzailak eta Adunan bizi izandako euskal eta herri-giroa; gogokoak zituen herri-kantak, gogokoa zuen herritar xeheekin hitz egitea eta haien kontakizunak entzutea... Irakurria zuen, Loiolan ikasten ari zela, Azkueren kantutegiaren lehenengo argitalpena, hamaika liburukiz osatua; irakurriak zituen, Oñan, Pedro Maria Otañoren *Alkar* bertso-liburua eta Pedro Migel Urruzunoren *Ipuiak* eta, Xabierren, Manuel Leku-

naren *Literatura oral vasca* eta Justo Maria Mokoroa zanaren *Genio y lengua*...

Baina, zalantzak zalantza eta lausoak lauso, joera bat dago Zavalaren lehen urratsetan. Herri-kultura du gogoko, herri-literaturak egi-ten dio dei. Zer egingo duen ez daki, baina arlo horiek landuko dituela bai. Pixkana-pixkana joango da bidea ikusten eta, ikusi ahala, urratzen; eta, aldi berean, bidea urratu ahala, joango da ikusten ere.

Zavala bila zebilen, zeren bila zebilen jakin gabe. Eta, halako batean, hari-mutur bat ikusiko du, eta hari tiraka hasiko da, eta handik tiraka jarraituko du³:

Bein baiño gelagotan esan izan det ni egunen batean ari-mutur bat ikusi zuan gizona naizela, eta artatik tiraka asi zala, eta berak uste zuan baiño mataz aundiagoa atera zitzaiola. Baiña gaur ere artan jarraitzen det: tiraka, alegia eta aria atera eta atera ari zait, azken muturra azaldu gabe.

Berriro ere, 1999ko azaroaren 18ko hitzak ditugu: Antonio Deustuko Unibertsitateak *honoris causa* doktore izendatutako biharamunekoak. Hitz argitzaileak dira. Baita doktore izendatutakoan esandakoak ere⁴:

Mi, egun batez, ez dakit zein aizek bultzata, edo zein izarrek argi eginda, etxetik atera nintzan, begiak zabal eta belarriak erne, eta nere gogoko pitxiak eskuratzen asi nintzan, naiz eta jasotzen nituenak zenbaitentzat utsaren urrengoak izan.

Antoniok ez zekien zerk eraginda, baina bila zebilen. Bere gogoko pitxiak hasiko da eskuratzen, nahiz eta zenbaitentzat hutsaren hurrengo izan. Gogoak esango dio zein den pitxi baliotsua. Bere gogoak, ez besterenak. Hori izango du ebaluazio-irizpide.

Eta, bidegintza horretan, batzuetan erabakigarria suertatuko da gertaera txiki bat, hara nola gertatu ziren 1954ko Errege bigarreanean edo hirugarreneko iluntze gau hartan azkoitiar mutiko haren hitzak.

---

(3) ZAVALA, Antonio (2000b): "Burua atzera jiratuta edo liburu sail baten gorabeherak eta gozo-mikatzak", in Zenbaiten artean. *Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea, 113-126 [113].

(4) ZAVALA, Antonio (2000a): "Doktore berriaren hitzaldia, *Honoris causa* doktore izendapenean", in Zenbaiten artean. *Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea, 31-46 [32].

Egoki kokatuz gero, argigarriak dira hitz, gertaera eta pasarte horiek. Esan bezala, Zavalaren ibilbidea eta obra osoa ulertzen lagun diezagukete. Horretarako, ordea, molde edo kontzeptu egoki beharrezan gara. Eta, hain zuzen, proiektuarena dugu kontzeptu hori: proiektua, proiektu sortzailea. Horrelakoak ez dira laborategi batean egiten. Ez dira zehaztuta jaiotzen. Hasieran, zirriborro bat besterik ez dira. Agian, horretara ere ez dira iristen. Egileak ez daki zehazten zer nahi duen. Bila dabil, eta ez daki esaten zeren bila dabilen. Ikustean, edo entzutean konturatuko da, azkoitiar mutikoaren hitz haiek bezala; orduan ezagutuko du bila zebilen hura.

Handik bi urte eta erdira, hitzaldi garrantzizko bat egingo du Zavalak: "Bertso berri billa Euskalerrian zear (En busca de poesía popular a través del País Vasco)"⁵. Arantzazun izango da, 1956ko irailaren 15ean, Euskaltzaindiak gerraondoan jendaurrean egindako lehen batzarrean. Lehenengo hitzaldia du Antoniok: hitzaldi programatikoa. Hortxe azalduko du zertan ari den, eta zer asmo zituen gerorako.

Erdaraz mintzatuko da, ez baitzioten garaiz esan euskaraz egiteko. "Hace ya dos años que no hago sino leer y copiar *bertso berriyas*", dio hitzez hitz. Eta aurrerago: "Nunca me he detenido a enumerarlas, pero calculo que los materiales recogidos sumarán unas cincuenta mil estrofas [*bertsoak, alegia*]" . Eta eransten du: "Y debemos pensar que lo archivado es una porción reducida de lo actualmente existente –espero próximamente importantes adquisiciones".

Pentsa genezake, agian, ordurako zehaztua zuela egitasmoa. Baina zer esango eta:

Es nuestra intención que la magna edición de *bertso berriyas* que pretendemos vaya precedida de un estudio.

Zavalaren buruan obra handi bat dago, baina ez liburu-sail ugaria. Oraindik ez dago Asupoa liburu-bildumaren aztarrenik. Urte batzuk joan beharko dira horretarako. Urte batzuk pasatu eta beste lagun batekin topo egin.

(5) ZAVALA, Antonio (1996a): *Auspoaren auspoa I. OIartzun*: Sendoa [Auspoa Liburutegia 238]: 23-40.

Lau urte geroago, 1960an, Donostian dugu Zavala, jesuiten ikastetxean irakasle. Eskolak eman ondoren eta denbora duenean, bertso biltzen jarraituko du, oso urrutira joan gabe. Berehala aurkituko non eskuratu altxorra: Igeldotik Oriora bidean zegoen hainbat baserritan. Baina, baserritarren bertsopaperak ez ezik, horien informazioa eta kontaketak ere biltzen hasiko da, eta lagunak eta adiski-deak egiten. Eta⁶:

Zein urtetan izan zan ez dakit seguru esateko, baiña 1960 urte inguruan Igeldoko Balentin Zamora apaiz jaunarekin adiskide eginda nengoen. Bertso batzuk ere eman zizkidala uste det. Zera bat garbi ikusten genduan: Euskal-Erria euskera errezez idatzitako liburuen premian zala. Asiera emango ote genion, beraz, orrelako liburu-sorta berri bati? Sorta ori bildutako bertso zaarrak argitaratzeko bidea izan zitekean, prosa-liburuekin tartekatuz.

Horra hor, Antonio Zavalaren ibilbidea markatuko duen beste mugarri bat. Lehen, bertso berriz osatutako argitalpen handi bat prestatzen ikusi dugu; orain, euskara errazez idatzitako liburuen editore ere bihurtzeko zorian. Ez du bazterrean utzi egitasmu zaharra. Hura utzi gabe, beste langintza bati helduko dio. Aldaketa handia da. Lehen, egiteko bakarra zuen: bertsoen argitalpen handia prestatzea. Orain, editore ere bihurtuko zaigu: editore bikoitz; bi aldiz bikoitz. Editore bikoitz, lanaren aldetik: editore literario eta enpresa-editore; eta editore bikoitz, ekoizpenaren aldetik: bere bertso-liburuena eta besteren obrena.

Pixkana-pixkana joan da aldaketa handi hori bide egiten. Zavala ohartua da nola, bildu eta prestatzen ari den materiala argitaratzeko, liburu handi bat ez ezik, liburu sail handia ere beharko duen; azken batean, liburu-bilduma bat. Izan ere, gero eta bertso gehiago ditu eskuetan. Eta horiek ordenatzen eta sailkatzen ari da; eta horrekin batera, horien inguruko informazioa biltzen. Eta informazio hori, askotan, bertsoak berak bezain jakingarria eta aberatsa da, eta zenbaite-tan are jakingarriagoa eta aberatsagoa.

Ate bat baino gehiago ere joa izango du, noski, liburu saila nork argitaratuko ote dion bila. Azkenean, ordea, berak egin beharko du. Edo, agian, jesuitek. Baina hauen buruek erantzuten diote Konpainiak

---

(6) Zavala, 2000b: 116.

ez duela bere kargu hartuko liburuen argitaratzea. Honenbestez, ez zaio beste aukerarik gelditzen: bera izango da bere obraren editore. Berak sortuko du bere argialetxea: Auspoa Liburutegia, egoitza Tolosan duela.

Horra hor, beraz, Zavala editore literario eta enpresari-editore bihurtua. Editore literario den aldetik, berak prestatu beharko du bere lana inprentara eramateko moduan eta berak zaindu beharko ditu maketazio-lanak eta abarrak, inolako eskarmenturik gabe, gainera⁷:

Langintza ortan *aprendiz* ibili gabe, argialetxe bati asiera eman gion. Liburugintza, berriz, bai idaztearen aldetik eta bai argitara egoki ateratzeko ere, ez da batere gauza erreza.

Baina kontuak eta komeriak ez dira hor amaitzen. Enpresari ere izango baita Zavala; enpresari, banatzaile eta saltzaile. Berak atera beharko ditu liburuak, eta banatu, eta saldu...⁸:

Era ortan bildu, billatu, sailkatu, ikertu eta argibidez ornitutako abe-rastasanak liburuetan banatu, argitaratu eta euskal jendeari eskeintzen asi nintzan. Ori egiñez, titulu berria erantsi nion nere buruari: saltzailea. Erriz erri ere ibili nintzan zenbait urtetan nere ofizio berri ortan, bertsolariak nun kantatu bear zuten, nik ere salgai nuan jeneroa antxe entzuleei eskeifiz, eta geien-geienetan lotsa ederrak nigatuz. Baiña ori ere egin bear zan, eta segi aurrera.

Horra hor, beraz, Zavala editore literario eta enpresari bihurtua. Eta, behin bere obraren editore eginez gero, zergatik ez besteren obren editore ere izan? Jakina: alde zuzenetik aukeratu egin beharko ditu lan horiek, baldin eta eginak badaude; edo zenbait idazlerekin harremanetan jarri, hauen lanak eskuratu eta argitaratu nahi baditu. Dena den, bertso-liburuak eta prosazkoak tartekatuko ditu, Balentín Zamorari kasu eginez. Eta hala jaiotzen da Auspoa liburu-bilduma⁹:

Leenengo liburuia Ramon Artolaren bertso-bilduma batekin osatu genduan. Bigarrenkoa, Martzelino Soroaren iru antzerkirekin. Ori bi arrazoiengatik. Leenengoa, prosa ere bear zalako. Eta, bigarrena, Zamoraren ustez, antzerkia nola edo ala bultzatu bear zalako. Orregatik, noizean bein leengo komeritxo batzuk sartzeaz gain, Pierres Lartzabal zanaren antzerki batzuk argitaratu genituan.

(7) Zavala, 2000b: 117.

(8) Zavala, 2000a: 32.

(9) Zavala, 2000b: 117.

ETA "la magna edición de bertso berriyas"? Honezkero, garbi dago. Atalka eskainiko du Zavalak bertso berriz osatutako obra handia; eta bertso-liburuen artean, prosazko liburuak tartekatuko ditu. Baina betiere hasiera egitasmo hura gogoan duela. Horrela plazaratuko ditu lehen urte haietako bi obra nagusi: *Txirrita*¹⁰ eta *Pello Errotaren bizitza, bere alabak kontatua*¹¹.

Bi obra horiek gogoan, honela mintzatu zen Zavala, 1999ko azaroaren 18an¹²:

Pello Errotaren bizitza ori egiteko, magnetofonoaz baliatu nintzan. Tresna ori sukaldeko maaiari jarri eta aren alabak –onek larogei ta amaieru urte zituan orduan– kontatzen zituanak jaso.

Txirritaren liburua asko gustatu zan. "Orrelako beste libururik ez dezu berriz egingo" esan zidan Manuel Lekuona jauna zanak. Juan Goikoe-txea jesuita zanak, berriz, onela: "Pernado Amezketarraren antzeko beste pertsonaje mitiko bat sortu dezu".

Pello Errotarena gutxixeago txalotu zan orduan. Aren gorralpenak egin zituztenak, Gabriel Aresti eta Antonio Valverde izan ziran, leen ere kontatu izan dedanez. Orain, berriz, Pellorena oso aintzat artua dago, aren alde Bernardo Atxagak itzegin zuan ezkerotzik, batez ere.

Beraz, hortxe zegoen altxorra. Eta argi zegoen zer lan egin ere: kontalari onen kontaketak jaso eta paperera aldatu. Baina lan handia zen. Eta, nahiz eta lanak ez zuen Zavala inoiz izutu, beste bide bat ere urratu nahi zuen: kontalari horiek berak idazten jarri¹³:

Liburu orien prosa etzan liburu zaarretatik aterea, guk sortu arazia baizik. Bazan or landu zitekeen eta uzta ugaria eman zezakeen soroa. Baiña garbizalekeriak artean ere indarra zuan ezkeru, "guk euskerarik ez dakigu, gure euskerak ez du ezer balio" eta olako esaerak maiz entzuten nituan bere denbora guzian euskera beste izkuntzarik erabili etzuten baserritarren aotik. Batzuetan, ordea, gure artu-emanetan, eskutitzen bat edo beste idazten zidan erriko jende jator orrek, neri zerbaiten berri eman nai zidatelako eta garbizalekeriaz eta abarrez aaztuta. Eta euskera ori zoragarria zan, neretzat beintzat.

---

(10) ZAVALA, Antonio (1962): *Txirrita (Bizitza ta bat bateko bertsoak)*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 18-19].

(11) ELICEGUI, Mikela; ZAVALA, Antonio (1963): *Pello Errotaren bizitza bere alabak kontatua*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburuteegia 32].

(12) Zavala, 2000b: 118-119.

(13) Zavala, 2000b: 119.

Azkenean, 1964an lortuko du ametsa gauzatzea: Sebastian Salaberriaren *Meronek tirako nizkin* eleberria argitaratzen duenean¹⁴, Zavalaren beraren hitzaurre batekin, non orduko bere grafia erabiliz dioen¹⁵:

Gure erriko gizonak olako kontaera asko dute, eta ayeek berrituaz denbora-pasa egoten dira askotan lagun-artean eta etxeko sukaldean. Gaya, Salaverria-ri bezela, bizitzak erakusten die, eta kontatzeko abildade aparta dute askok, Jaungoikoak doai ori emanda.

Oraindañokoan, paperera gabe aotik aora ibili izan dira kontaera oyeek. Salaverria-k, ordea, berea paperera paseaz, euskal literatura-ren bide berri bat azaldu du.

Bejondayola, beraz, eta Jaunari nai dakiola, Salaverria-k urratutako bidetik beste asko etortzea aren ondoren.

Zailena egina zegoen. Okerrena falta zen: bide berri hura urratzen jarraitu eta sendotzea.

Beste hamar urte itxaron beharko du Zavalak bigarren kontalaria-ren liburua argitaratzeko: Uztapideren *Lengo egunak gogoan*; 1974an argitaratu zen lehen aldiz, eta oraintsu berrargitaratu da berriro¹⁶.

Ondo ezagutzen zuen Zavalak Uztapide¹⁷:

Erriko jendearekin itz asperturik egin badezute, bazkari edo apaldondo batean-edo, aien jarioa bukaerarik ez duana dala oartuko ziñaten noski. Baiña bat edo bat beti izaten da gailien agertzen dana. Uztapide zana, adibidez. Ura kontu kontari asten zanean, maai guztia ixildu egiten zan ari entzutearren. Bitartean, nik nereko onela esaten nuan:

–Au ere erri-literatura da; aozkoa noski, baiña literatura jatorra. Kontakizun auek papereratuko balira, liburu ederrik osatuko litzake.

Uztapide plazetan kantatu ezinda geratu zenean 1972an, Zavalak eskuetan zituen bi kontalari bikainen liburu bana: Jose Ramon Erauskinen *Aien garaia*¹⁸ eta Iñaki Alkainen *Gerrateko ibillerak*¹⁹,

(14) Salaverria, 1964.

(15) Zavala, 1964: 8.

(16) Uztapide, 2009.

(17) Zavala, 1996b: 114.

(18) Erauskin, 1975.

baina biak argitaratu gabe artean. Uztapideri liburu horiek irakurtzeko eman ez eta Joakin Berasategiren laguntzaz lortuko du Uztapide idazten hastea. Hura poza Zavalarena bertsolari isilduak baiezkoa eman zionean!

Baina irakurle banakotan izandako arrakasta baino handiagoa izan zuen liburuak, Antonio Zavalak aitortzen duenez Uztapideren Berriz plazara argitaratzean²⁰, Zestoan egindako aurkezpenean²¹.

Bolara artan ni erri-prosa au zutik jarri nairik nenbillen. Baiña etzan erreza jendea ortaratzen. Parregarri gelditzeko bildurra zuten. Uztapiderena atera ondoren, berriz, gauzak batekoz bestera aldatu ziran. Andik aurrera, jendeak errez ematen zuan baiezkoa. Parregarri gelditu gabe, txaloak jasotzen zituztela ikusi baizuten. Eta, bestetik, gure Manuelen euskera berena zutela. Orregatik, erri-prosa onek bi garai ezagutu ditu: Uztapideren *Lengo egunak gogoan* liburuaren aurrekoa eta ondokoa.

Beraz, *Lengo egunak gogoan* erabakigarri gertatu zen Ausporen historian. Horren ondoren, "era ontako liburu-zerrenda luzea agertuko da, dantza-soka batean bezela", Zavalak berak dioenez, *Neronek tirako nizkin* bigarren aldiz plazaratzean²². Hirurogei eta sei obrak osatzen zuten zerrenda 2005ean, eta hogeita hamabi idazlek, hogeita hiru gipuzkoar, Ataño buru dela hamazazpi obrarekin. Ondoren datoz Txomin Garmendia seirekin, Manuel Lasarte bostekin, Bizente Barandiaran laurerekin, eta Sebastian Salaberria eta Jose Azpiroz, hirunarekin²³.

Hala ere, Zavalaren ibilbidea erabat zehaztua dagoela dirudienean, beste liburu-bilduma bati emango dio hasiera 1993an –Biblioteca de Narrativa Popular izenekoari–, Indalecio Zaballa "Masio"ren *La última trova* plazaratuz²⁴. Hamabi urteko azkoitiar mutikoak eraginda hartutako erabakiak ez dio ahaztarazi alboan utzitako beste aukera²⁵.

---

(19) Alkain, 1981.

(20) Uztapide, 2001.

(21) Zavala, 2006: 143-144.

(22) Zavala, 1994: 9

(23) Esnal, 2005: 881.

(24) Zaballa; Zavala, 1993.

(25) Alejandro Larrañaga Iparragirre da azkoitiar mutiko hura, Joxemari Iriondok elkarrizketa bikain batean argitu berri digun bezala (Iriondo, 2009). Mutikoaren izen-deiturak ez ezik, kontu jakingarri asko ditugu elkarrizketan; besteak beste, nola Zavala "Asturias aldeko mendietako artzairen historiak-eta jasotzen ibili zen".

Merezi du irakurtzea zer dioten Zavalak, bilduma berria aurkezten duenean²⁶:

Un día, un amigo vasco ya difunto, al contarle algunas anécdotas e historias de esta índole, oídas en tierras burgalesas, me interrumpió para decirme:

–Ahí hay materia para un libro.

Fue más explícito un sacerdote, también vasco, el cual, al oírme algunas narraciones del Alto Aragón, me dijo:

–Y ¿por qué no escribe y publica usted todo eso?

Le puse un reparo:

–Y ¿qué dirá la gente, si me desvío ahora hacia otros temas?

Me respondió:

–Que diga lo que quiera. Ése es el mismo trabajo, hecho en dos idiomas.

Bai: azken batean, lan bera burutu zuen Antonio Zavalak, bi hizkuntzetan egina, guztira 362 ale osatuz: euskaraz Auspoa, 334 alekoa, eta gaztelaniaz Biblioteca de Narrativa Popular, 29 alekoa.

Antonio Zavalak burutu du bere ibilbidea. Pixkana-pixkana joan da proiektua argitzen eta gauzatzen. Baina zenbat eta gehiago egin, orduan eta gehiago ikusiko du eginkizun. “Ehun eta berrogeita hamar urte bizi izanda ere, beti izango nuke zeregina”, aitortu zigun egun batean. Sortzaile guztien patua da. Artista batek, obra bat amaitu orduko, hurrengoan du burua. Ezerk ez dizkio gose-egarriak asetzen. Ez da, ordea, obra askoren egile; bakarrarena baizik. Inoiz amaituko ez duen obraren egile, inoiz burutuko ez duen proiektugintzan²⁷.

Mere bizitzan, [...] ez ditut liburu asko idatzi, bakarra baizik; ez ditut lan asko egin, bakarra baizik; ez ditut gai asko erabili, bakarra baizik: erria. Beraren serbitzari biurtu nuan nik nere burua. Baiña erri orrek ederki saritu du nere lana. Uzta ugaria jarri du nere eskuetan.

(26) Zavala, 1993: 7-8.

(27) Zavala, 1999: 131.

Esquetan dugu geuk ere, zorionez, herriak Antonio Zavalaren esquetan jarritako uzta ugaria. Asmatuko ahal dugu, zaintzen ez ezik, ugaltzen ere.

Bibliografia

- ALDAI, Nikolas; ESNAL, Pello (2009): *Uztapide bat-batean. Antologia*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 313].
- ALKAIN, Iñaki (1981): *Gerrateko ibillerak*. Tolosa, Auspoa [hiru liburuki: Auspoa, 148, 149, 150].
- ARRIOLA, Jose Manuel (2009): *Mondragoiko kalezaiñaren bertsoak*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 312].
- ELICEGUI, Mikela; ZAVALA, Antonio (1963): *Pello Errotaren bizitza bere alabak kontatua*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 32].
- ERAUSKIN, Jose Ramon (1975): *Aien garaia*. Tolosa, Auspoa.
- ESNAL, Pello (2005): "Herri-prosa: oinarri eta bide", in *Euskera* 50: 873-908.
- IRIOMDO, Joxemari (2009): "Ni naiz Zavalari lehen bertso-paperak eman nizkion mutiko hura", in *El Diario Vasco*, 2009.07.07: 66-67.
- SALAVERRIA, Sebastian (1964): *Heronek tirako nizkin*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 38].
- UZTAPIDE, Manuel Olaizola (2001): *Berriz plazara*. Oartzun: Sendoa & Auspoa [bi liburuki].
- UZTAPIDE, Manuel Olaizola (2009): *Lengo egunak gogoan*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 314; lehen argitalpena: Tolosa: Auspoa, 1974].
- ZABALLA, Indalecio "Masio"; ZAVALA, Antonio (1993). *La última trova*. Oartzun: Sendoa.
- ZAVALA, Antonio (1962): *Txirrita (Bizitza ta bat bateko bertsoak)*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 18-19].
- ZAVALA, Antonio (1964): "Itzaurrea". In Salaverria Sebastian. *Heronek tirako nizkin*. Tolosa: Auspoa, 7-8 [Auspoa Liburutegia 38].
- ZAVALA, Antonio (1993): "Presentación de la Biblioteca de Narrativa Popular". In Zaballa, Indalecio "Masio"; Zavala, Antonio. *La última trova*. Oartzun: Sendoa, 7-11 [Biblioteca de Narrativa Popular 1].
- ZAVALA, Antonio (1994): "Itzaurrea". In Salaberria Sebastian. *Heronek tirako nizkin*. Oartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 38; bigarren argitalpena].
- ZAVALA, Antonio (1996a): *Auspoaren auspoa I*. Oartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 238].

- ZAVALA, Antonio (1996b): *Auspoaren auspoa II*. Olartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 239].
- ZAVALA, Antonio (1999): *Auspoaren auspoa III*. Olartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 262].
- ZAVALA, Antonio (2000a): "Doktore berriaren hitzaldia, *Honoris causa* doktore izendapenean", in Zenbaiten artean. *Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea, 31-46.
- ZAVALA, Antonio (2000b): "Burua atzera jiratuta edo liburu sail baten gorabeherak eta gozo-mikatzak", in Zenbaiten artean. *Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea, 113-126.
- ZAVALA, Antonio (2001): "Hitzaurrea", in Uztapide, Manuel Olaizola. *Berriz plazara I*. Olartzun: Sendoa & Auspoa, 7-21.
- ZAVALA, Antonio (2006): *Auspoaren auspoa IV*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 300].